

тельность Украинской Центральной рады. – Глобино: Полиграфсервис, 2000. – 96 с.; Верстюк В. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 63–81, та ін.

3. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №8. – С. 144.
4. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – Т. 1. – К.: "Наукова думка", 1996. – С. 52.
5. Там само. – С. 52–53.
6. Там само. – С. 53.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). – Мюнхен: Українське видавництво, 1969. – С. 95.
8. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 5881, оп. 1, д. 583, л. 50.
9. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №9. – С. 120; Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 53.
10. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917–1920 рр. – Т. 1. – С. 25.
11. Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 54.
12. Там само. – С. 54 – 55; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917 – 1920 рр. – Т. 1. – С. 39.
13. Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 55.
14. Там само. – С. 56.
15. Там само. – С. 62.
16. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №9. – С. 122.
17. Там само. – С. 121.
18. Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 57–58.
19. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №9. – С. 122–123; Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 59.
20. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – №9. – С. 123; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917 – 1920 рр. – Т. 1. – С. 40.
21. Збори холмських біженців у Москві ще 17 квітня відправили до Києва вітальну телеграму національному конгресу, в якій йшлося про "палке бажання Холмщини приєднатися до всього українського народу". 22 квітня створений на зборах тимчасовий організаційний комітет надіслав Тимчасовому урядові доповідну записку з проханням виключити Холмщину з-під компетенції Польської ліквідаційної комісії (Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року. Документи і матеріали. – К.: Видавництво ім. О.Теліги, 2003. – С. 184–185, 187).
22. Українська Центральна Рада. – Т. 1. – С. 61.
23. Там само. – С. 60.
24. Там само. – С. 63–65.
25. Там само. – С. 66.
26. Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року. – К., 2003. – С. 203.

П.П.Гай-Нижник

Вища економічна рада УНР – невтілений у життя проект уряду Центральної Ради

Новий 1918-й рік Українська Народна Республіка зустріла у вогні війни з більшовиками, а невдовзі розпочала його ще й з новим урядом. Военні дії для військ Центральної Ради були вкрай невдалі. Коли 11 січня 1918 р. М.Грушевський урочисто зачитував членам Малої Ради прийнятий 9 січня IV Універсал, яким проголошувалася самостійність УНР [1], лівобережжя Дніпра поволі опановувалося Червоною гвардією. 17 січня 1918 р. розпочався загальний наступ більшовиків на Київ у чотирьох напрямках: з півночі – у Конотопському, з північного заходу – в Бахмацькому, зі сходу – в Полтавсько-Роменському напрямках і з південного сходу – від Катеринослава. Невдовзі, 25 січня 1918 р., більшовицькі війська Муравйова опанували Києвом. Розпочавши 18 лютого 1918 р. наступ проти більшовиків, австро-німецькі війська, спільно з українськими частинами, досить скоро (1 березня 1918 р.) увійдуть до української столиці і перед Радою народних міністрів на чолі з есером В.Голубовичем постане нелегке завдання – відновлення структури державної влади та економіки країни. Проте задля його успішного розв'язання, слід було мати неабиякі кошти, а отже потрібно було фактично заново організувати роботу підрозділів Міністерства фінансів, привести до ладу фінансове господарство та налагодити дієздатну грошову систему.

Цілком природно, що у фінансовій сфері, перш за все, слід було створити дієздатне відповідне відомство, яке б могло плідно й оперативно розпочати свою працю у фарватері продовження формування національної грошової системи і здійснювати ефективну внутрішню і зовнішню фінансову політику. В підсумку на березень–квітень 1918 р. Народне міністерство фінансів УНР в Києві набуло такої структурної складової: загальна канцелярія; кредитова канцелярія; департамент державної скарбниці; залізничний департамент; департамент митних зборів; департамент посередніх податків; департамент простих податків; окремих корпус кордонної охорони; дирекція ощадних кас; державний банк [2].

При уряді УНР планувалося також заснувати й Вищу економічну раду Української Народної Республіки. Таку пропозицію було вироблено членами Фінансово-економічної комісії, які у пояснювальній записці до відповідного законопроекту зазначили: "Фінансова Економічна Комісія виходить з такого припущення, що питання демобілізації

промисловості та праці, переходу всієї господарчої системи від військово-руїницької до мирно-творчої діяльності, питання про налагодження після військових потрясінь процесу виробництва та накопичення матеріальних і культурних цінностей, що всі ці складні проблеми вперше в таких розмірах з'явилися перед організованим людством, не можуть бути вірно поставлені, а тим паче належно розділені жодною з тих, що воювала, і з нині воюючих держав – без плану, без свідомої, в державному масштабі розробленої єдиної системи заходів фінансово-економічної політики. Особливо складне і багате завданнями становище України, – держави, що отримала лише тепер свою самостійність, що не поділила поки активи і пасиви колишньої Російської імперії з рештою її частинами. Українській Народній Республіці доводиться в багатьох відношеннях будувати на білому аркуші: потрібно створити власну фінансову систему, створити власні банки, покласти початок своїй власній транспортній, торговельній, промисловій, експортно-імпортній політиці; потрібно напрацювати основи соціального законодавства, і всю цю політику узгодити з прийнятим методом аграрної реформи, націоналізації надр тощо" [3].

Саме ці загальні і, на думку авторів законопроекту, очевидні міркування диктували їм потребу у створенні такого органу, який сконцентрував би всі ланцюги господарського життя країни, який би став достатньо компетентним і авторитетним для виконання "відповідальнішого завдання епохи" [4]. Пропонована до заснування Вища економічна рада УНР мала б бути для уряду органом допоміжним, який би розробляв, об'єднував і узгоджував всі господарські заходи законодавчої та виконавчої влади з метою "сприяти створенню необхідного єдиного плану демократичної економічної політики, заснованого на вимогах різноманітного життя та даних статистики і науки" [5].

Над усіма цими переліченими завданнями, у зв'язку з ними і як самостійна проблема, на думку авторів законопроекту, стояла фінансова політика уряду. Члени Фінансово-економічної комісії, зазначаючи, що нема потреби доводити неможливість розв'язання жодного з вказаних питань, як і залежність, у свою чергу, фінансів – від вірного ставлення питань промисловості, торгівлі тощо, а також вказуючи на відсутність в Україні банків у повному розумінні цього слова (існували лише регіональні відділення загальноросійських банків), окреслили нагальні поточні завдання у фінансовій сфері, які потребували вирішення. Зокрема, урядові Центральної Ради слід було:

- налагодити контрольний апарат, з метою регулювання діяльності банків, біржі та грошового ринку;
- створити власну валютну систему;
- реорганізувати податкову систему;
- підготуватися до майбутнього погашення боргів, невідомо, до того ж, в якому розмірі і на яких умовах;
- знайти модус для фінансової політики у зв'язку з аграрною реформою (малася на увазі проголошена III Універсалом соціалізація землі);
- розробити умови внутрішніх і зовнішніх позик;
- розпочати пошук розв'язання питання щодо грошових та кредитових ресурсів для реалізації врожаю, що з наближенням осені особливо загостриться, враховуючи і так обмежені можливості скарбниці для фінансування різних галузей господарського життя [6].

Таким чином, "якщо все це взяти до уваги, – підсумовували автори законопроекту, – то стане цілком беззаперечною необхідність об'єднуючого органа в особі В[ищої] Е[кономічної] Р[ади] Р[еспубліки]" [7].

Проект Закону "Про Вищу економічну раду" був представлений на розгляд Малої Ради членом фінансово-економічної комісії Ю.Новаковським (ОЕСРП) 23 квітня 1918 року. Попередньо Вища економічна рада мала називатися Головною економічною радою, а сам законопроект про її утворення викликав гострі суперечки серед членів Малої Ради. Так, наприклад, С.Гольдельман (Поалей Ціон) небезпідставно заявивши, що "цей орган буде таким виродком, з якого жодної роботи не буде", резюмував: "Така Економічна Рада буде тільки збиратись, вести нескінченні балачки і більше нічого. Цей законопроект треба одкинути, а коли треба вже утворити якийсь економічний державний орган, то краще утворити Міністерство Економічних Справ" [8]. Проти законопроекту також виступили А.Гольденвейзер (Фольксспартай), М.Балабанов (РСДРП-меншовик), О.Золотарьов (Бунд). В оборону проекту закону висловився М.Салтан (УПСР) і М.Кушнір (УПСФ), який заявив, що ця Економічна рада "повинна бути тим органом, який вироблятиме план економічної політики й даватиме в цих справах поради Правительству" [9]. Зі свого боку доповідач законопроекту Ю.Новаковський здивувався критиці і зазначив: "Якби сюди прийшов і сам Карл Маркс, то й він не зміг би скласти програми економічної політики для України [10] тепер, коли ніхто не знає

після цієї війни та всяких розрухів, в якому стані перебуває українська промисловість і що з неї тепер лишилось" [11].

Обговорення законопроекту продовжилось 25 квітня 1918 року. Міністр торгу і промисловості І.Фещенко-Чопівський, який доповідав Малій Раді про підписання торговельного договору з Центральними державами, емоційно висловився за підтримку ідеї установа Вищої економічної ради, "яка забезпечить Державу од непродуманих експериментів, які можуть остаточно знищити наше економічне життя" [12]. В підсумку Мала Рада того дня все ж і прийняла постановою проект Закону "Про Вищу економічну раду Української Народної Республіки" [13].

До складу Вищої економічної ради мали увійти: 9 виборних представників Центральної Ради; товариші міністрів: військового, морського, фінансів, торгу і промисловості, пошти і телеграфу, земельних, харчових справ, шляхів і праці, представники усіх міністерських відділів; "до 18 представників від ценових та демократичних організацій на паритетних началах, а саме: 9 представників од банків, організацій промислових, гонимих та транспортних підприємств і 9 представників од центральних органів робітників, служачих відповідних галузей і представника від Центрального Кооперативного Комітету, котрий розподіляє це представництво між різними галузями кооперації"; 4 представники Головного земельного комітету, а також (з правом дорадчого голосу) представник Державного контролю. Втім, остаточне визначення списку організацій, які мали б бути представлені у Вищій економічній раді залишалося за самою Радою, "при умові додержання паритетного принципу" [14]. Крім того, Вищій економічній Раді надавалося право запрошувати на свої засідання представників науки та інших фахівців з правом дорадчого голосу. Обрані члени Вищої економічної ради отримували свої повноваження не більше, ніж на один рік [15].

Обов'язки Вищої економічної ради були досить широким, зокрема вона мала: а) в якомога найкоротший час давати свої заключення по усіх надісланих до неї на розгляд як Радою народних міністрів, так і Центральною Радою законодавчих внесеннях, що стосувалися господарчих справ; б) погоджувати наряди окремих відомств, пристосовуючи їх до потреб приватної промисловості, та складати загальні планові наряди і замовлення, розподіляючи їх на внутрішній і зовнішній ринок по сезонах року та галузях продукції і транспорту; г) у згоді з цим розглядати і прис-

тосувувати всі дотичні сюди рахункові внесення відомств; д) виробити план переведення різних гандльових монополій та вносити різні поправки до вже існуючих; е) виробляти системи регулювання різних галузей промисловості та загального державного контролю над нею; ж) виробити основи розподілу та організування праці, обчислення технічних сил, налагодження та збільшення перевізних засобів усіх відомств, а також обміркування інших питань, що стосувалися народного та державного господарства; з) виробити основи фінансової системи Республіки, основи зовнішніх позичок та засоби державного контролю над банками, біржею і грошовим ринком; і) виробити загальний план державної економії у зв'язку з земельною реформою, націоналізацією надр та іншими ґрунтовними реформами, а також визначити взаємовідносини між системами державного та муніципального господарства; к) з'ясувати і відшукати засоби дійсного контролю і регулювання вивозу та ввозу; л) організувати Центральний статистично-економічний комітет Республіки, керувати його працею і зробити все належне для збору потрібних для економічної політики матеріалів та даних [16].

Задля виконання переліченого Вищій економічній Раді надавалося право: а) вимагати необхідні довідки, документи та інші подібні матеріали як від державних і громадських, так і від приватних установ та осіб з обов'язком таких установ і осіб виконувати домагання Ради, робити досліди, посилати експедиції та приватних осіб з фаховим завданням як по Україні, так і за кордон; б) виробляти законопроекти, які вносити через Раду народних міністрів на затвердження законодавчої влади; в) безпосередньо через свого голову доповідати Раді народних міністрів, а також Центральній Раді та її комісіям (голова Вищої економічної ради на засіданнях Ради народних міністрів, Центральної Ради або її комісії користувався тільки дорадчим голосом); г) запровадити порайонні Ради [17] у великих промислових центрах Республіки [18].

Вища економічна рада мала також виробити наказ, на основі якого діяв би її внутрішній розпорядок. Передбачалося, що справами Вищої економічної ради керуватиме Колегія в складі обраних її членами: голови Ради, його товариша та керуючого справами (при цьому керуючий справами міг бути обраний і з осіб, що до складу самої Вищої економічної ради не належали). Їхні права та обов'язки також повинні були бути зазначені у наказі Вищої економічної ради. Згадуваний вище Центральний статистично-економічний комітет підлягав безпосередньо управлінню ділами

Ради. Позаяк Економічна рада являла собою "вищий орган в до-помогу Владі законодавчій, виконавчій, а також для Державного Контролю", то вона включалася до загальної системи вищих державних органів щодо службових прав і обов'язків. Нею ж самою вироблявся власний бюджет, який через Раду народних міністрів вносився на затвердження Центральної Ради. Такій процедурі кожного року підлягало й справоздання новозаснованого державного органу. До поки ж не було визначено бюджет установи, Центральна Рада асигнувала в її розпорядження 300 тис. крб. кредитом [19]. За загальне ж завдання Вищій економічній Раді УНР ставилося "об'єднання усіх державно-господарчих заходів Правительства, а також попередній розгляд усіх законопроектів у справі фінансів, торгівлі, промисловости та інших" [20].

Слід зазначити, що ці та інші цілком об'єктивні завдання, вирішенням яких мала зайнятися Центральна Рада та її уряд у фінансово-економічній галузі національного державотворення, так і не були розв'язані. Однією з причин цьому була й проблема кадрова. Департаменти та інші структури Народного міністерства фінансів все ще перебували у стадії формування, яке так і не було завершено за влади Центральної Ради, позаяк вже 29 квітня 1918 р. Українська Народна Республіка припинила своє існування.

Література

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 1063, оп. 2, спр. 2, арк. 2 – 6; Там само, ф. 3866, оп. 1, спр. 228, арк. 2; Нова Рада. – 1918. – 13 січня.
2. ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 2, спр. 2, арк. 19 зв.
3. Там само, ф. 1115, оп. 1, спр. 6, арк. 189.
4. Там само, арк. 189 зв.
5. Там само.
6. Там само, арк. 190–190 зв.
7. Там само, арк. 190 зв.
8. Народня воля. – 1918. – 24 квітня.
9. Там само.
10. 7 квітня 1918 р. Рада народних міністрів, після доповіді М.Ткаченка про фінансові справи держави доручила Міністерству фінансів та Міністерству торгу і промисловості представити на найближче засідання уряду конкретний план фінансово-економічної політики [ЦДАВО України, ф. 3690, оп. 1, спр. 17, арк. 77].
11. Народня воля. – 1918. – 24 квітня.
12. Робітнича газета. – 1918. – 27 квітня.
13. Там само.
14. Там само.

15. Там само.
16. Там само.
17. Статут районних економічних рад мав бути розроблений Вищою економічною радою окремо та представлений на затвердження Центральної Ради [Робітничка газета. – 1918. – 27 квітня].
18. Робітничка газета. – 1918. – 27 квітня.
19. Там само.
20. Там само. – 28 квітня.

Г.А.Пітик

Колонізація Радянською Росією Наддніпрянської України і селянське питання (грудень 1918–1919 рр.)

Актуальність дослідження даної теми зумовлена необхідністю комплексного й об'єктивного вивчення ідеологічних, політичних та економічних передумов колонізації більшовицькою Росією України.

Стаття підготовлена відповідно до теми дисертаційного дослідження "Українське селянство в планах гетьманської держави П.Скоропадського, Директорії, Раднаркому УСРР, у боротьбі за владу (квітень 1918 – серпень 1919 рр.)", що пишеться автором на кафедрі етнології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Метою дослідження є вивчення й розкриття сутності та основних напрямків колоніальної політики Росії, впливу більшовицької влади на селянство та її спроби вирішення земельного питання.

Запропонована тема й досі не знайшла змістовного й всебічного висвітлення ні у працях радянських й зарубіжних істориків [1], ні в історіографії незалежної Української держави [2].

Всі питання партійно-політичного, соціально-економічного, національного, господарчого, військового життя України погоджувалися з ЦК РКП(б), Раднаркомом РСФРР та особисто з Ленінінм. На його розгляд, як кінцевої інстанції, виносилися всі незгоди, протиріччя й непорозуміння в ЦК КП(б)У.

У ході окупації України червоними військами головним завданням висувалося впровадження, без всяких відхилень, стратегії і тактики російських стереотипів.

Відновлення власне більшовицької влади в Україні висувало нагальність термінового поповнення партійних рядів комуністами-організаторами, пропагандистами й агітаторами для ведення наступальної роз'яснювальної роботи серед широких верств україн-